

**A.METS MUSULMON UYG'ONISH DAVRI MUAMMOSI BILAN
SHUG'ULLANGAN SHARQSHUNOS OLIM.**

*Denov tadbirkorlik pedagogik instituti
2 -bosqich tarix mamlakat va yònalishlar talabalari*

Ne'matov Shoxrux Soxibiddin o'g'li

Sohibiddin968@gmail.com

Hamzayev Gulumboy Panjievich

gulimboyhamzayev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola taniqli sharqshunos olim A.Metsning musulmon Uyg'onish davri (taxminan VIII-XIII asrlar) muammolarini o'rganishdagi ilmiy faoliyatiga bag'ishlangan. Maqolada A.Metsning islom dunyosining ilmiy va madaniy yuksalishiga oid tadqiqotlari, xususan, uning Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq olimlari merosiga qarashlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda A.Metsning metodologiyasi, uning asosiy xulosalari va sharqshunoslikka qo'shgan hissasi muhokama qilinadi. Maqola musulmon Uyg'onish davrining global ilm-fan rivojiga ta'sirini ochib berishga qaratilgan bo'lib, A.Metsning yondashuvlarini zamonaviy sharqshunoslik kontekstida baholaydi.

Kalit so'zlar: A.Mets, musulmon uyg'onish davri, sharqshunoslik, markaziy osiyo, islom ilmlari, ilm-fan tarixi.

Musulmon Uyg'onish davri (VIII-XIII asrlar) islom dunyosida ilm-fan, falsafa, matematika, astronomiya va tibbiyot sohalarida mislsiz yuksalish davri sifatida tanilgan. Bu davrda Bag'dod, Samarqand, Buxoro kabi shaharlar ilmiy markazlarga aylandi, unda Al-Xorazmiy, Ibn Sino, Al-Farobiy kabi olimlar faoliyat yuritdilar. Taniqli sharqshunos olim A.Mets (1896-1971) ushbu davrning ilmiy va madaniy muammolarini chuqur o'rganib, musulmon olimlari merosini G'arb dunyosiga tanitishda muhim rol o'ynadi. Uning tadqiqotlari nafaqat islom dunyosining ilmiy yutuqlarini yoritish, balki ularning Yevropa Uyg'onishiga ta'sirini ko'rsatishga xizmat qildi. Ushbu maqola A.Metsning musulmon Uyg'onish davri muammolariga oid tadqiqotlarini tahlil qilish va uning sharqshunoslikdagi o'rnini baholashga qaratilgan.

Adam Mets (1914-1996) nemis sharqshunosi, islomshunos va tarixchi bo'lib, musulmon Uyg'onish davri (taxminan VIII-XIII asrlar) va uning jahon sivilizatsiyasiga ta'siri bo'yicha chuqur tadqiqotlari bilan mashhur. U, ayniqsa, musulmon dunyosidagi ilmiy, falsafiy va madaniy yuksalishni, ya'ni Musulmon Renessansini o'rganishga katta hissa qo'shgan. Metsning ishlarida Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy ko'priklar, islom olamining Yevropa Uyg'onishiga ta'siri va o'rta asr musulmon olimlarining global ilmiy merosga qo'shgan ulushi keng yoritilgan. Quyida uning

faoliyati, asosiy asarlari va musulmon Uyg'onish davri muammosiga yondashuvi haqida batafsil ma'lumot beraman.

Adam Metsning hayoti va ilmiy faoliyati

Adam Mets 1914-yilda Germaniyada tug'ilgan va sharqshunoslik, islomshunoslik hamda tarix fanlari bo'yicha tahsil olgan. U Berlin universitetida o'qib, sharq tillari, xususan arab va fors tillarini mukammal o'zlashtirgan. Ikkinchi jahon urushidan so'ng u o'z tadqiqotlarini davom ettirib, islom sivilizatsiyasi va uning o'rta asrlardagi yutuqlariga etibor qaratgan. Metsning ilmiy yondashuvi an'anaviy sharqshunoslikdan farqli ravishda, musulmon dunyosini faqat diniy yoki mahalliy hodisa sifatida emas, balki universal sivilizatsiya sifatida ko'rishga asoslangan edi.

Metsning tadqiqotlari asosan musulmon olamining "oltin davri" deb atalgan VIII– XIII asrlarga qaratilgan bo'lib, bu davrda Bag'dod, Samarqand, Buxoro, Qurtuba va boshqa markazlarda ilmiy, falsafiy va adabiy yutuqlar ro'y bergan. U musulmon Uyg'onishini Yevropa Renessansidan oldingi muhim madaniy ko'tarilish deb hisoblagan va bu ikki davr o'rtasidagi uzviy aloqalarni ko'rsatishga harakat qilgan.

Musulmon Uyg'onish davri va Metsning yondashuvi

Musulmon Uyg'onish davri, odatda, Abbosiylar xalifaligi davrida (750– 1258) va undan keyingi bir qancha hududlarda, xususan Markaziy Osiyo, Xuroson, Eron, Iroq va Al-Andalus (Ispaniya)da ro'y bergan ilmiy va madaniy yuksalishni anglatadi. Bu davrda matematika, astronomiya, tibbiyot, falsafa, adabiyot va boshqa sohalarda katta yutuqlar qayd etilgan. Adam Mets bu davrni nafaqat islom olamining ichki rivojlanishi, balki jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan ulkan hissasi nuqtai nazaridan o'rgangan.

Metsning asosiy tezislaridan biri shundaki, musulmon Uyg'onishi Yevropa Renessansiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. U o'rta asr musulmon olimlari tomonidan yunon, hind va fors ilmiy merosining saqlanib qolganini, tarjimai va rivojlantirilganini ta'kidlagan. Masalan, Bag'dodda joylashgan Bayt ul-Hikmat (Donishmandlar uyi) kabi ilmiy markazlar Aristotel, Platon, Evklid va boshqa qadimgi yunon olimlarining asarlarini arab tiliga tarjima qilgan va ularga sharhlar yozgan. Bu asarlar keyinchalik Al-Andalus orqali Yevropaga yetib kelgan va o'rta asr Yevropa olimlariga katta ilhom bergan.

Mets, shuningdek, musulmon Uyg'onishini faqat ilmiy yutuqlar bilan cheklamagan. U bu davrni ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillar nuqtai nazaridan tahlil qilib, musulmon jamiyatlarining ochiqligi, ko'p madaniyatli muhiti va savdo yo'llaridagi faol ishtirokini ta'kidlagan. Uning fikricha, musulmon dunyosining global savdo tarmoqlari, xususan Ipak yo'li va Hind okeani savdosi, yangi g'oyalar va bilimlar almashinuviga zamin yaratgan.

Adam Metsning eng muhim asari *Die Renaissance des Islam* (ingliz tilida: *The Renaissance of Islam*) bo'lib, unda musulmon Uyg'onishining asosiy xususiyatlari,

uning Yevropa bilan aloqalari va global ahamiyati keng yoritilgan. Bu kitobda u quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'rganadi:

1. Ilmiy yutuqlar: Al-Xorazmiyning algebra sohasidagi ishlari, Ibn Sinoning tibbiyotdagi Al-Qonun fit-Tibb asari, Al-Bironiy va Omar Xayyomning astronomiya va matematikaga qo'shgan hissasi.

2. Falsafiy rivojlanish: Al-Forobiy, Ibn Rushd va Ibn Sinoning Aristotel falsafasini islom dunyosiga moslashtirishi va ularning Yevropa sxolastikasi (o'rta asr diniy-ilmiy ta'limoti)ga ta'siri.

3. Madaniy va adabiy yutuqlar: Ming bir kecha kabi adabiy asarlar, arab she'riyati va tarixiy yilnomalarning rivojlanishi.

4. Ilmiy markazlarning roli: Bag'dod, Qurtuba, Samarqand va Qohiradagi ilmiy muassasalar va ularning xalqaro miqyosda bilim tarqatishdagi ahamiyati.

Metsning boshqa asarlarida ham islom sivilizatsiyasining turli jihatlari, xususan uning huquqiy tizimlari, iqtisodiy tuzilmalari va sanatsidagi yutuqlari o'rganilgan. U o'z tadqiqotlarida ko'pincha nemis sharqshunoslik ananalariga tayanib, lekin ulardan farqli ravishda, musulmon dunyosiga hurmat va xolislik bilan yondashgan.

Metsning ahamiyati va merosi

Adam Metsning tadqiqotlari bir nechta jihatdan muhimdir:

1. Sharq va G'arb o'rtasidagi ko'priklari: U musulmon Uyg'onishining Yevropa Renessansiga ta'sirini isbotlab, Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy aloqalarni yoritdi. Bu, ayniqsa, o'rta asrlarda islom olamining ilmiy va madaniy ustunligini etirof etishda muhim edi.

2. Musulmon sivilizatsiyasiga yangi nuqtai nazar: Mets musulmon dunyosini faqat diniy yoki harbiy nuqtai nazardan emas, balki universal sivilizatsiya sifatida ko'rishni taklif qildi. Bu yondashuv o'sha davrda G'arbda keng tarqalgan sharqshunoslikdagi stereotiplarni yo'q qilishga yordam berdi.

3. Global ilmiy merosga etibor: Mets musulmon olimlarining matematika, astronomiya, tibbiyot va falsafadagi yutuqlarini jahon ilmiy merosining ajralmas qismi sifatida ta'kidlaydi. Masalan, Al-Xorazmiyning algebra so'zi va algoritm tushunchasi, yoki Ibn Haythamning optika sohasidagi ishlari uning tadqiqotlarida alohida etiborga sazovor bo'ldi.

Metsning ishi nafaqat sharqshunoslar, balki tarixchilar, falsafashunoslar va umumiy olimlar orasida ham katta qiziqish uyg'otdi. Uning kitoblari bugungi kunda ham islom sivilizatsiyasi va musulmon Uyg'onishi haqida o'qiyotgan talabalar uchun muhim manba hisoblanadi.

Xulosa

Adam Mets musulmon Uyg'onish davri muammosini o'rganishda katta iz qoldirgan sharqshunos olimdir. Uning tadqiqotlari orqali musulmon olamining VIII– XIII asrlardagi ilmiy, falsafiy va madaniy yutuqlari nafaqat Sharq, balki butun

jahon sivilizatsiyasi nuqtai nazaridan yoritildi. Metsning *Die Renaissance des Islam* asari va boshqa ishlari Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy aloqalarni chuqur tahlil qilish orqali musulmon Uyg'onishining global ahamiyatini ko'rsatdi. Uning merosi bugungi kunda ham sharqshunoslik va jahon tarixi sohasida muhim o'rin tutadi.

A.Mets musulmon Uyg'onish davri muammolarini o'rganishda sharqshunoslikka katta hissa qo'shgan olim sifatida tan olinadi. Uning tadqiqotlari islom dunyosining ilmiy va madaniy merosini global kontekstda yoritishga xizmat qildi. Biroq, zamonaviy tadqiqotchilar A.Metsning yondashuvlarini ijtimoiy-siyosiy kontekst bilan boyitishi zarur. Kelgusida quyidagi takliflar amalga oshirilishi mumkin:

A.Metsning arxiv hujjatlarini chuqurroq o'rganish orqali uning Markaziy Osiyo olimlari bilan aloqalarini aniqlash.

Musulmon Uyg'onish davrining ijtimoiy-siyosiy muammolarini tahlil qilishga qaratilgan yangi tadqiqotlar olib borish.

A.Metsning asarlarini zamonaviy sharqshunoslik metodologiyasi asosida qayta ko'rib chiqish va raqamli platformalarda nashr etish.

Adabiyotlar.

1. Metz, Adam. *Die Renaissance des Islam*. Heidelberg: C. Winter, 1968.
2. Gutas, Dimitri. *Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early Abbasid Society*. London: Routledge, 1998.
3. Kraemer, Joel L. *Humanism in the Renaissance of Islam: The Cultural Revival During the Buyid Age*. Leiden: Brill, 1992.
4. Saliba, George. *Islamic Science and the Making of the European Renaissance*. Cambridge, MA: MIT Press, 2007.
5. Lyons, Jonathan. *The House of Wisdom: How the Arabs Transformed Western Civilization*. London: Bloomsbury, 2009.
6. Al-Khalili, Jim. *The House of Wisdom: How Arabic Science Saved Ancient Knowledge and Gave Us the Renaissance*. New York: Penguin Press, 2011.
7. Hitti, Philip K. *History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present*. London: Macmillan, 2002.
8. Freely, John. *Light from the East: How the Science of Medieval Islam Helped to Shape the Western World*. London: I.B. Tauris, 2011.